

KIRGIZ TOPLUMUNDA YAŞLILIK VE YAŞLININ SOSYAL STATÜSÜ

Dr. Öğr. Üyesi Harun CEYLAN

Yalova Üniversitesi/ Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
hrceylan@gmail.com

Öz

Dünya genelinde doğum oranlarının azalması ve yaşam süresinin uzamasıyla birlikte yaşlı nüfusun oranı giderek artmakta ve yaşlılık sosyolojik boyutlarıyla ön plana çıkan bir konu haline gelmektedir. Yaşanan bu toplumsal yaşlanma olgusuyla birlikte yaşlılıkla ilgili çalışmaların bakım, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve emeklilik gibi konu başlıkları üzerinden özellikle modern toplumlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Aynı şekilde yaşlı nüfus oranının nispeten daha düşük olduğu geleneksel toplumlarda ise yaşlılıkla ilgili yeterince çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu sebeple bu çalışma geleneksel toplumsal yapısını önemli ölçüde sürdüren ve yaşlılık konusunun sosyolojik bir boyut kazanmadığı Kırgız toplumunda yaşlının yerini ve konumunu anlamaya katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Alandaki mevcut literatür ışığında toplumsal gözlem ve deneyimleri içeren betimleyici türdeki bu çalışmada Kırgız toplumunda yaşlılık ve yaşlanma olguları genel hatlarıyla değerlendirilmiş ve Kırgız aile ve kültür hayatında yaşlının yeri, konumu ve sosyal statüsü sosyolojik boyutlarıyla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Yaşlanmak, Yaşlı, Sosyal Statü.

THE ELDERLY IN THE KYRGYZ COMMUNITY AND THE SOCIAL STATUS OF THE ELDERLY

Abstract

With reduction of birth rates and prolongation of life expectancy in the world, the proportion of the elderly population is increasing and old age is becoming a prominent issue with its sociological dimensions. Together with this phenomenon of social aging, it is seen that studies on old age have been concentrated on topics such as care, health care, social services and retirement in modern society. Similarly, in traditional societies where the elderly population rate is relatively low, it is seen that there is not enough research on old age. Therefore, this article aims to contribute to the understanding of the place and position of the elderly in Kyrgyz society, which maintains its traditional social structure and does not have a sociological dimension in the subject of old age. In this descriptive study which includes social observations and experiences in the light of the current literature, the aging and its phenomenon in the Kyrgyz community have been evaluated in general terms; the place, position and social status of the elderly in Kyrgyz family and cultural life have been discussed along with its sociological dimensions.

Keywords: Old age, Aging, Elderly, Social Status.

Giriş

Tarım ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin hız kazanması, artan göç ve kentleşmeyle birlikte aile yapısının değişmesi ve akrabalık gibi sosyal destek mekanizmalarının giderek zayıflaması, geleneksel değerlerin yerini modern yaşam

biçimlerinin almasıyla birlikte dünya nüfusu hızla yaşlanmaya başlamıştır.

Genel nüfus içinde yaşlı nüfusun oransal artışını ifade eden bu demografik yaşlanma süreci yaşlılara yönelik toplumsal algıları da dönüştürmüş ve yaşlılık sosyal bir sorun olarak algılanmaya başlamıştır. Tıp ve teknoloji alanındaki gelişmeler, çalışma ve hayat koşullarının giderek iyileşmesi, modern yaşam tarzının daha yaygın olması gibi nedenlerle öncelikle modern sanayi toplumlarında ortaya çıkan bu süreç giderek bütün ülkelere yayılmaya başlamıştır.

Bununla beraber yaşlılık ve yaşlanma konularında yapılan çalışmaların daha çok modern toplumlarda yoğunlaştığı, geleneksel toplumlarda ise yaşlılıkla ilgili çalışmalara daha az rastlandığı görülmektedir. Bu durum geleneksel toplumlarda yüksek doğum oranları ve nispeten daha düşük yaşam süreleri nedeniyle genel nüfus içinde yaşlı nüfusun oransal azlığıyla açıklanabileceği gibi geleneksel toplumlarda yaşlılık olgusunun sosyal bir sorun olarak algılanmamasıyla da ilgili olabilir.

Gerçekten de yapılan bazı araştırmalar toplumsal yaşlılık algısının ülkelerin modern ya da geleneksel yapıya sahip olmasına göre farklılaştığını göstermektedir (Ceylan, 2015a; Hawkins, 1996; Okoye ve Obikeze, 2005).

Yaşlıların sağlık, bakım ve sosyal hizmet gibi alanlarla birlikte sosyal güvenlik sistemi üzerinde oluşturmuş oldukları maliyetin yanı sıra artan bireysel ve toplumsal haklara yönelik talepleri yaşlıların modern toplumlardaki algısının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Toplumsal yaşlanma olarak ifade edilen bu süreçle birlikte yaşlılık olgusu toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren bir takım sonuçları içeren sosyolojik bir anlam kazanmıştır. Bu durum yaşlılık ve yaşlanma konularını ailenin sorumluluğundan çıkararak devletin sorumluluğu haline getirmiş ve yaşlının aile içindeki statüsünün zayıflamasına ya da kaybolmasına neden olmuştur.

Geleneksel toplumlarda ise yaşlı nüfusun oransal azlığı, emeklilik sistemi, bakım, sağlık ve sosyal hizmetler gibi alanlarda bir yoğunluk oluşturmamaktadır. Kaldı ki bu hizmetlerin toplumun diğer kesimleri için de yeterli seviyede sunulamadığı düşünüldüğünde, özellikle yaşlılardan bu hizmetlerin eksikliğine yönelik taleplerin de gelişmiş toplumlardaki kadar görülmediği ortadır.

Ayrıca gelişmiş modern toplumlarda zayıflamış olan aile, akrabalık ve komşuluk bağlarının oluşturduğu sosyal sermayenin geleneksel toplumlarda hala güçlü olduğu dikkate alınırsa bu toplumlarda yaşlılığın sosyal bir sorun olarak ortaya çıkmaması daha iyi anlaşılabilir. Zira modern toplumlarda ailenin kaybettiği bakım ve yardım gibi fonksiyonların geleneksel toplumlarda hala varlığını sürdürmesi yaşlılara yönelik toplumsal algının da şekillenmesine katkıda bulunmaktadır.

Bununla beraber gelişmekte olan toplumlarda da ortaya çıkan göç, kentleşme, aile

yapısının dönüşmesi gibi toplumsal değişmelerle birlikte ailelerin ve toplumun yaşlılık algısı dönüşmeye başlamıştır. Bu bağlamda Longman'ın (2004: 67'den akt., Danış, 2009: 68)'da ifade ettiği gibi; gelişmekte olan ülkeler ekonomik anlamda kalkınmadan nüfusları yaşlanacağından, toplumsal yaşlanmanın olumsuz sonuçlarıyla daha derin biçimde yüzleşebilirler ve gelişmiş toplumlarda “yalnızlık” gibi sorunlarla yüzleşen yaşlılar, gelişmekte olan ülkelerde “yoksulluk” gibi temel bir sorunla karşı karşıya kalabilir.

Ancak gelişmekte olan ülkeler geleneksel sosyal yapılarını koruyarak ekonomik gelişme ve kalkınmalarını tamamlayabilirlerse bu durum yaşlılar açısından oluşabilecek “yoksulluk ve yalnızlık” gibi temel sorunların ikisinin de ortaya çıkmasına neden olabilir.

Genç nüfusu ve geleneksel kültürel yapısıyla güçlü bir sosyal sermayeye sahip olan Kırgızistan toplumu içinde benzer bir durum söz konusudur. Buna göre çalışmada kaynak taramasının yanı sıra toplumsal gözlem ve deneyimlere dayalı olarak Kırgızistan'da yaşlılığın anlamı nedir ve toplumsal yaşlılık algısı nasıldır, Kırgız toplumunda yaşlıların statüsü nasıldır, gibi sorulara aile ve toplum hayatı üzerinden cevap aranmaktadır.

Sosyolojik Boyutlarıyla Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Statüsü

Tarihsel süreçte toplumların yaşlılık ve yaşlılara dair algıları çeşitli evrelerden geçmiştir. Yaşanılan dönemin kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal yapısına göre toplumların yaşlılık algıları değişmiş ve bu dönemlerde toplumun yaşlıya yönelik tutum ve davranışları farklılaşmıştır.

Bu durum yaşlılık olgusunun dönemler itibarıyla farklı yan anlamlar yüklendiğini, farklı yöre ve çevreye göre toplumlarda yaşlılara farklı davranıldığını ve yaşlının sosyal statüsünün değiştiğini göstermektedir (Arpacı, 2016: 4; Kalaycıoğlu, Tol, Küçükkural ve Kurtuluş, 2003: 9). Ancak moderniteyle birlikte ortaya çıkan toplumsal yapı sadece yaşlılığın ortaya çıkardığı zorluklarla tek başına ailenin başa çıkamadığı bir süreci beraberinde getirmekle kalmamış (Mavili, 2015: 6) toplumsal farklılıkları asgariye indirerek yaşlılık olgusunun küresel ölçekte benzeşen bir boyut kazanmasına da neden olmuştur.

Başka bir deyişle modernleşme ve küreselleşmeyle, yaşlıya yönelik tutum, algı ve yaşlının toplumsal statüsü gibi konularda geçmiş dönemlerde görülen toplumsal farklılıklar kaybolmuş ve yaşlılık olgusu sosyolojik sonuçları üzerinden tartışılan bir konu haline gelmiştir.

Bu anlamda Modernite her ne kadar yaşam standartlarının ve ortalama yaşam süresinin yükselmesi açısından topluma önemli katkılar sunsa da geçmiş dönemde deneyimiyle bir değer olarak görülen ve saygı duyulan, aile ve toplum için akıl, otorite ve güç kaynağı olarak görülen yaşlının statüsü açısından önemli kayıpları da beraberinde getirmiştir.

Üretim ve tüketim ilişkileri üzerinden yeniden tanımlanan toplumsal yapıda özellikle geliri düşük olan ve üretim faaliyetlerine aktif olarak katılamayan yaşlılar bir “tüketici” olarak algılanmakta ve bu durum yaşlılığın/yaşlıların “araçsallaştırılmasına” ve “değersizleşmesine” yol açmaktadır (Ceylan, 2015b; Mavili, 2015: 8-9).

Şüphesiz yaşlılığın *araçsallaştırılması* ya da *değersizleşmesinde* modern toplumlarda yaşanan demografik yaşlanma sürecinin, yani genel nüfus içinde yaşlı nüfusun payının hızla artmış olması etkili olmuştur. Özellikle sosyal güvenlik sistemlerinin geleceği açısından nüfusun yaş yapısı arasındaki dengenin bozulması yaşlılık ve yaşlılara yönelik olumsuz algı ve tutumları besleyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bununla birlikte modernitenin bir parçası olarak reklam ve kozmetik sektörünün de bu algıyı desteklediği ve yaşlılığı kaçınılması gereken bir dönem haline getirdiği açıktır.

Ancak bireysel ve toplumsal yaşlılık algısının şekillenmesinde ve yaşlılık olgusunun dar bir çerçeveden ele alınmasında yaşlılık olgusuna kronolojik ya da biyolojik boyutlarıyla yaklaşmanın da önemli etkisi vardır. Nitekim yaşlılıkla ilgili tanımlamaların daha çok takvim yaşı ve biyolojik yapıda meydana gelen değişimler üzerinden yapıldığı görülmektedir. Buna göre Dünya Sağlık Örgütü’ne (DSÖ) göre yaşlılık 65 yaşla, Birleşmiş Milletler’e (BM) göre ise 60 yaşla başlamaktadır. (Görgün Baran ve ark., 2005: 27-28). Daha yaygın olarak DSÖ’nün tanımlaması çerçevesinde yaşlılığın başlangıcı olarak 65 yaş kabul edilse de sadece kronolojik bir yaklaşımla yaşlılığın açıklanması mümkün değildir (Arpacı, 2005: 16). Zira yaşlılık kronolojik boyutundan daha çok toplumsal boyutlarıyla gündeme gelen sosyolojik bir tanımlamayı gerekli kılmaktadır. Bu açıdan yaşlılığın sosyolojik boyutlarıyla ele alınması yaşlılığa dair daha rasyonel ve insani bir yaklaşım geliştirmenin de kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır (Ceylan, 2015a).

Yaşlılığın sosyolojik yönü denildiğinde ise şüphesiz toplumdaki yaşla ilgili değerler, normlar ya da statülerle ilgili bir yaklaşım kastedilmektedir (Arpacı, 2005, s. 21). Yaşlının toplum içindeki yerini tanımlamak için kullanılan bu değer ve normlar birey ve toplumun yaşlanma sürecinde birbirini etkilemesi (Canatan, 2008: 16) yanında doğuştan ya da sonradan kazanılan statülerle oluşan toplumsal yaşlılık değerini ortaya koymayı içermektedir.

Bireyin toplum içindeki yerini ve konumunu anlatmak için kullanılan toplumsal statüler doğuştan ya da sonradan kazanılabilmektedir. Doğuştan elde edilen statülerin aksine sonradan kazanılmış statüler bireyin emek, yetenek ve çabasını gerektirmektedir (İçli, 2016: 43). Elbette toplumsal değişimin sürekliliğine bağlı olarak yaşlıların toplum içindeki statü ve rolleri de zamanla değişmektedir. Bu değişimi anlamak sadece yaşlıların nasıl bir yaşlılık dönemi geçireceklerine dair ipucu vermekle kalmamakta, ailenin ve toplumun görev ve sorumluluklarında

da ne gibi değişimlerin meydana geldiğini anlama imkânı tanımaktadır (Arpacı, 2016: 14).

Özellikle modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal değişme süreçlerinin yaşlıların sosyal statülerini de dönüştürdüğü anlaşılmaktadır. Aile yapısının değişmesi, göç ve kentleşme gibi olgular yaşlıların aile bireyleri tarafından bakımını zorlaştıran faktörler olarak ortaya çıkmış ve toplumsal yaşlılık algısı dönüşmeye başlamıştır. Bu süreç aile ve yakın çevrenin yaşlıya yönelik sorumluluğunun giderek topluma devredilmesi sürecini de beraberinde getirmiş ve yaşlılığın sosyal bir sorun olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Koşar, 1996: 6).

Oysa toplumsal değişimin nispeten daha yavaş olduğu geleneksel dönemde/toplumlarda yaşlıların karşılaştığı sorunlardan söz etmek mümkün olmakla birlikte bizatihi yaşlıların ve yaşlılığın sosyal bir sorun olarak görülmediği anlaşılmaktadır (Ceylan, 2015b: 33). Bu durum geleneksel dönemde yaşlıların sayısının az olması nedeniyle yaşlılığın bir sorun olarak algılanmamış, deneyim ve güç sahibi olmanın bir göstergesi olarak kabul edilmiş olmasıyla açıklanabilir (Görgün Baran ve ark., 2005, s. 19). Ayrıca bu geleneksel toplumlarda “yaşlıya geleneksel saygı bir kültür kalıbı olarak yerleşmiştir” (Emiroğlu, 1995, s. 32-33).

Sosyodemografik Durum

Milattan öncesine uzanan kadim tarihleriyle Çin yıllıklarında “Ge gun” , “Kyan Kun” ve “Gye gu” gibi adlarla anılan Kırgızlar, tarih boyunca Baykal Gölü’nün batısı ile Yenisey Irmağı’nın etrafında yaşamış ve bugün Tanrı Dağları ile Isık Gölü etrafında bağımsız Türk devletlerinden birisi olan Kırgızistan Cumhuriyetini kurmuşlardır(Isakov, 2009)

Orta Asya’nın en merkezi konumunda yer alan ve 6 milyondan fazla nüfusa ev sahipliği yapan Kırgızistan nüfusuyla oldukça ilginç bir grafik çizmektedir. Nüfusunun yaklaşık üçte birini 0-14 yaş grubu çocukların oluşturduğu ülkede çalışma çağındaki grup olarak nitelendirilen 15-64 yaş grubun oranı % 63,87’dir. Ülkedeki yaşlı nüfusun oranı ise sadece %4,4’tür. Bu oran % 8,7 olan dünya geneliyle ve % 8,3 olan Türkiye ile kıyaslandığında özellikle de dünyanın en yaşlı ülkeleri olan Japonya (%27,3) ve Almanya (%21,8) ile kıyaslandığında oldukça düşüktür (Türkiye İstatistik Kurumu, 2016) .

Tablo 1. Kırgızistan Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2016)

Yaş Grubu	Nüfus					
	Toplam	Toplam (%)	Erkek	Kadın	Erkek (%)	Kadın (%)
	6 019 480	% 100	2 980 894	3 038 586	49,52	50,48
0-14	1 909 311	31,72	976 846	932 465	51,16	48,84
15-64	3 844 891	63,87	1 899 634	1 945 257	49,40	50,60
65+	265 278	4,40	104 414	160 864	39,36	60,64

Kaynak: İstatistiklerle Kırgızistan, 2017

Nüfusun cinsiyet dağılımına bakıldığında genel anlamda dengeli bir cinsiyet dağılımı sergileyen ülkede erkek nüfusun oranı % 49,52 iken, kadın nüfusun oranı % 50,48'dir. Bu oran çocuklarda (E: %51,16- K:%48,84) ve yetişkinlerde (E: % 49,40-K: % 50,60) benzer özellikte olmasına rağmen yaşlılarda cinsiyet kadınların lehine bozulmaktadır. Nüfusun %'4,4'ünü oluşturan 265 bin yaşlının % 60'tan fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile Kırgızistan'da yaşayan yaklaşık her üç yaşlıdan ikisini kadın yaşlılar oluşturmaktadır. Bu veriler küresel yaşlılık istatistikleriyle de uyumludur. Nitekim yaş ilerledikçe, yaşlı nüfus içinde kadın nüfusun payı artmaktadır.

Tablo 2. Kent ve Kır Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Kentsel Nüfus		Kırsal Nüfus	
	Toplam	Toplam (%)	Toplam	Toplam (%)
	2029557	33,71	3 989 923	66,29
0-14	596 615	31,25	1312696	68,75
15-64	1 334 763	34,72	2510128	65,28
65+	98179	37	167099	63

Kaynak: İstatistiklerle Kırgızistan, 2017

Aynı şekilde dikkat çeken bir diğer hususta genel nüfusun 33,7'si kentlerde; % 66,29'u da kırsal alanlarda yaşarken bu oran kentteki yaşlılarda % 37 ve kırsalda ise % 63 olarak gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle Kırgızistan'da genel nüfus dağılımından farklı olarak yaşlıların kırsal alanda yaşama oranı genel nüfusa göre daha düşüktür. Bütün yaş grupları açısından değerlendirilecek olursa Kırsal alanda çocukların oranı en fazladır. Bu durum kırsal kesimde doğum oranlarının yüksek olması ve genel nüfusun büyük çoğunluğunun kırsalda yaşamasıyla açıklanabilir. Ayrıca kentte yaşayan yaşlıların yaşam koşullarına bağlı olarak daha uzun yaşıyor olması da kentlerde yaşlıların oranının daha fazla olmasıyla açıklanabilir.

Kırgız Toplumunda Yaşlılık

Bazı araştırmalar göçebe toplumlarda yaşlıları bir yana bırakma ve onlara ilgi göstermeme davranışının olduğuna işaret etmektedir (Simmons 1961'den akt., Emiroğlu, 1995: 32). Ancak göçebe bir toplumsal mirasa sahip olan Kırgız toplumunda yaşlılık bir düşkünlük dönemi olarak kabul edilmemiş ve yaşlılar her dönemde saygı gören ve toplumsal statüsü yüksek bilge kişiler olarak görülmüştür.

Her ne kadar modern toplumlarda kadının istihdam piyasasında daha fazla yer almasıyla “küçülen ailede çalışan kadının statüsü yükselirken yaşlının otoritesi”nin kaybolmaya başladığı görülse de (Karataş, 2000, s. 157) Kırgız toplumunda kadınların aktif

olarak çalışma hayatında yer almaları yaşlıların sosyal statüsünü düşüren bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. Aksine kadınların daha fazla istihdam piyasasında yer alması yaşlıların çalışan kızlarının/gelinlerinin çocuklarına bakma ve onlara hane halkı içinde çeşitli alanlarda destek olma gibi sorumluluklarının daha da önemli hale gelmesine neden olmuştur.

Bu durum geleneksel Kırgız ailesinin temel iki fonksiyonunun neslin devamının sağlanması ve yaşlılara sosyal güvence oluşturulması olarak görülmesiyle açıklanabilir (Soltonbekov, 1988: 25'den akt., Ünal, 2017: 116). Zira toplumun yaşlılara yönelik algı ve tutumlarının şekillendiği ilk mekân olan ailede *nebere*'lerin¹ ilk terbiyecisi *Çoñ ata*'lar ve *Çoñ ene*²'lerdir.

Kırgız toplumunda sadece sosyal-kültürel mirasın taşınması ve yaşaması bakımından değil aynı zamanda toplumun sosyal sermayesinin oluşması açısından da yaşlıların önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Aile ve akrabalık bağlarının yanı sıra komşularla, *uruk*³ ve *uruu*⁴ üyeleriyle oluşan bağların muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesinde yaşlılar kilit rol oynamaktadırlar.

Bireyin ilk sosyalleşme mekânı olan ailede çocukluktan itibaren *uluu kişi* olan yaşlının merkezde yer aldığı bir toplumsal hiyerarşi ve düzen vardır. Kırgız ailesinin geleneksel mekânı olan *boz üy*⁵'de gerçekleşen bu sosyalleşme süreci evin en yaşlı kişinin oturduğu ana mekân olan *tör*⁶'ü merkeze alan bir mekânsal dizilim gösterir. Bu dizilim aynı zamanda sosyal hiyerarşi ve statünün de göstergesidir.

Geleneksel göçebe Kırgız ailesinin ilk sosyal mekânı olan *bozüy*'ün girişinde başlayan sosyal hayat serüveni, aileye ve topluma hizmet eden bireyi adım adım *tör*'e yani *bozüy*'ün ve ailenin merkezine, başköşesine doğru taşımaktadır. Türk kültüründe *töre* olarak ifade edilen ve aslında topluma atasından (yaşlı insanlardan) kalan bu miras kolay elde edilmediği için değerlidir. Zira gençlik döneminde *bozüy*'ün girişinde oturan ve kendinden önce gelen (kendinden büyük olanlar) büyüklerine hizmet etmekle bir üst statüye yükselen genç için *tör*'e varmak büyük bir ideali ve ayrıcalığı ifade etmektedir. Bu nedenle *töre* geleneksel toplum için sosyal kuralların bir diğer adı halini almaktadır.

Kırgız toplumunda *tör* aynı zamanda zenginliğin ve hizmetlerin sunumunun başlangıç yeridir. Kapı girişinde hizmet etmek için her an kalkmaya hazır biçimde ayaklarının üzerine yarım oturan genç, hizmet ettikçe *tör*'e doğru yaklaşır ve yerini kendinden sonra gelene bırakarak daha sıcak ve daha rahat olan yeni mekâna doğru hareket eder. Bu yer değişimi

¹ *Nebere*: Torun

² *Çoñ ata*: Dede; *Çoñ ene*: Nine

³ *Uruk*: Sülale

⁴ *Uruu*: Boy

⁵ *Boz üy*: Kendine has geleneksel yapısı olan Kırgız çadırı. Geleneksel Kırgız meskeni.

⁶ *Tör*: Boz üy'ün en merkezi ve en rahat olan ve evin reisi olan yaşlının oturduğu mekan.

sadece fiziksel ve mekânsal bir yer değiştirme değil sosyal bir statünün değişmesini ve emeklerin karşılığını almayı ifade eden dikey yönlü bir sosyal hareketliliklerdir.

Dastorkon adı verilen sofraya gelmeden önce kendinden büyüklere ellerini yıkamaları için *kolgo suu kuyuu* (su döken) ve sofradaki etin parçalanmasına (*et casoo- Tabak casoo- tabak tartuu*) ve tör'de oturan yaşlılara sunulmasına yardım eden gençler, *Uça* olarak ifade edilen atın en değerli kısmını sofradaki en saygın yaşlı erkeğe takdim ederler. Yine bu sırada gençler yaşlılardan “*ömürüñ uzun bolsun!*(ömrün uzun olsun!), *er uul bol balam!* (erlik eden oğul ol, yavrum!) veya *el keregine caragan azamat bol!* (halk için hizmet eden yiğit ol!)” dualarını alırken kendisine hizmet edileceği günün temel taşlarını döşemektedir (Yahadin, 1965’ ten akt., Isakov, 2011: 24; Isakov, 2011: 29).

Yaşlıların aile ve toplum hayatında üstelendikleri bu merkezi rol ilk evlilik aşamasıyla birlikte başlamaktadır. Nitekim Kırgız toplumunda evlenecek olan kız ve erkek kendilerine yaşam boyu danışacakları, sorunlarını çözecek olan “*ökül apa*” ve “*ökül ata*”⁷ları da sözüne itibar edilen yaşlılardan seçerler. Evli çiftler bayramlarda ve diğer özel günlerde kendi anne babalarından önce *ökül apa* ve *ökül ata*’larını ziyaret ederler. Bu gelenek Kırgız toplumunda aile gibi önemli bir kurumun temellerinin yaşlıların hikmetli ve erdemli tutumu üzerine kurulduğunu ve yaşlıların ailenin koruyucusu olarak algılandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kırgız toplum yapısının en güçlü yönünü oluşturan geleneksel aile yapısında bireylerin sosyal hiyerarşi ve dayanışma bilinciyle oluşturdukları güçlü destek mekanizmasının merkezinde de yaşlı vardır. Ülkede, bireylerin karşılaştığı sosyal, ekonomik, kültürel bütün sorunların çözümünde başvurulacak ilk merci olarak görülen aile ve akrabalık bağları çok güçlü bir sosyal sermaye meydana getirmiştir. *Uruu (boy)* ve *uruk (sülâle)* olarak genişleyen ve sosyal sermaye olarak ortaya çıkan bu ağ içinde bireylerin hemen bütün ihtiyaçları karşılanabilmektedir. *Toy*⁸ ve *aş*⁹ günlerinde bu aile ve akrabalık dayanışmasının en açık halini görmek mümkündür ve bu dayanışmanın merkezinde de yine yaşlılar yer almaktadır. Zira *toy* ve *aş* gününe gelen ve aile bireylerine destek olan boy ve sülâle üyelerinden bazılarını gençlerin tanımaması gibi bir duruma rastlamak mümkündür. Bu durum Kırgız toplum yapısında özellikle yaşlılar arasında akrabalık ve arkadaşlık bağlarının çok geniş ve güçlü

⁷ *Ökül Apa/Ökül Ata*: Vekil ana ve Vekil baba (Kırgızlar evlenirken kendilerine yakın gördükleri kişilerden vekil olarak bir anne bir de baba seçer. Bu kişiler evli çiftlerin sorunlarını ilk çözen tarafsız manevi anne ve babalardır. Ökül Ata ve Ökül Apa olan kişi hayatı boyunca bu kişilere babalık ve analık eder)

⁸ *Toy*: Düğün ve Şenlik

⁹ *Aş Günü*: Ölen kişinin bir yıl sonra dini merasimle anıldığı yemekli tören günü.

olmasıyla açıklanabilir. Bu bağlar gençler arasında nispeten zayıfladığı için bazı gençler *ata'sının(baba)* veya *Çoñ ata'sının(dede)* dostlarını tanımayabilmektedirler. Buna rağmen yaşlıların oluşturduğu bu ağ, gençlerin ihtiyaç duyduğu her anda onlara destek mekanizması oluşturduğu gibi onlara yeni bir takım sorumluluklarda yüklemiş olmaktadır.

Gelenek, görenek ve örf âdetlerine çok bağlı olan ve uzun süre göçebe bir hayat süren Kırgızlarda baba ocağı olarak görülen aile ve akrabalık bağları çok güçlüdür (Dıykanbayeva, 2013). Toplumu ayakta tutan bu güçlü sosyal sermayeyi yaşatmak ve akrabalık bağlarını kaybetmemek için Kırgızlar arasında önemli bir gelenek olarak devam eden ve çocukların geçmişini bilmesi gerektiğini vurgulayan “*Ceti atasın bilbegen kul*”(Yedi atasını bilmeyen köledir) ifadesi Kırgızlar arasında yaşlının tarihsel mirasın taşıyıcısı ve toplumun birleştirici unsuru olarak değerlendirildiğinin bir göstergesidir. Geçmişini bilmeyen ve atalarıyla irtibatını kesen bir neslin kimliğinin ve kültürünün yok olacağına işaret eden bu durum, geleneksel toplumsal yapının sürdürülmesinde kuşaklar arası etkileşimin ve dayanışmanın önemini vurgulayan bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

Benzer şekilde bugün her köyde yaşlılardan oluşan bir mahkeme olan “*Aksakaldar Sotu*”(Yaşlılar Mahkemesi) ya da “*Aksakaldar keñeşi*”(Yaşlılar Meclisi) köyde yaşanan anlaşmazlıkların ve sorunların çözüldüğü ilk mercidir. Yaşlılık döneminde toplumsal bir hizmet olarak ortaya çıkan bu süreçle birlikte sağlamış olduğu toplumsal faydanın bir sonucu olarak bazı yaşlılar devlet tarafından ödüllendirilir ve kendilerine “*Ardaktuu Aksakal* (Şerefli aksakal)” unvanı verilir. Bu yönüyle Kırgız toplumunda yaşlılar bireyin toplumla olan ilişkilerini düzenlediği kadar toplumun devletle olan ilişkilerini de düzenleme rolünü üstlenmiş ve toplum için yol gösterici olarak kabul edilmişlerdir.

Kırgız toplumunda yaşlıların yaşamın her alanında bir bilge ve otorite olarak yer aldığını gösteren bir diğer unsurda yaşlıların duasının gerçekleşeceğine dair toplumsal inançtır. Kırgızlar özellikle yaşlıların yapacakları duanın gerçekleşeceğine inanırlar (Dıykanbayeva, 2013: 139) ve “*toktobogon bala*” diye ifade edilen, yani çocukları doğumdan sonra ölen ailelerin yaşlı birisinin yemek artıklarını yiyerek onun duasını almasıyla yeni doğacak çocuğunun yaşayacağına inanırlar (Ünal, 2015: 17). Benzer şekilde evine misafir gelen kişiler çocuklarını misafirlerin yanına oturtur ve en yaşlı saygın kişinin çocuklara ve ev halkına yapacağı duanın kabul olacağına inanılır (Isakov, 2011: 31). Kırgız Milli kahramanı olan Manas’ın annesi olan Çayırdı’nın rüyasına ak sakallı bir ihtiyarın girerek Çayırdı’ya “ak bir elma” verdiği ve Manas’ın bu kerametli elmadan dünyaya geldiğine inanılmaktadır (Musayev, 1986, s. 21’den akt., Ünal, 2015: 17). Başka bir deyişle Kırgız toplumunda yaşlı

sosyal kültürel anlamda bir “değer” ve “kut”(bereket) olarak görülmektedir. Yaşlının verdiği karar doğru, ettiği dua makbul elinin değdiği ise berekettir.

Aynı şekilde Kırgız Türklerinin milli destanı olan Manas Destanı’nda geçen şu diyalog da Kırgızların yaşlıya verdiği değeri ve yüklediği anlamı yansıtmaları bakımından ilginçtir (www. dunyadinleri.com):

“Bir halktan bir han çıkmazsa, o halkı Tanrı lanetlemiş demektir” dedi Bakay “

İhtiyar olsa da han yapınız”.

Karaca isimli yaşı seksene gelen ihtiyarı halk sıkıştırdı.

“Ben yaşlandım, yoruldum. Gençlerden yapınız!” dedi Karaca diz çöküp.

“Yaşlı olsan da akıl senden çıkar”...

Manas Destanı’nda geçen bu ifadeler “*Üy bülöo kiçine bir mamleket*” (aile küçük bir devlet) diyen ve yaşlıyı ailenin reisi ve sahibi olarak gören Kırgız halkının devlet ve aile için yaşlılara nasıl değer biçtiğini anlatmaktadır.

Kırgız toplumunda yaşlıya verilen bu değerlerin benzer örneklerine tarihi Türk metinlerinde rastlamak mümkündür. Nitekim anavatanı Kırgızistan coğrafyası olan Yusuf Has Hacıp’in eseri *Kutadgu Bilig*’de yer alan *Odgurmuş* karakteri bilgeliğin ve yaşlılığın simgesidir (Caferoğlu, 1976’dan akt., Cangöz, 2008: 146). Aynı şekilde Kitabı Dede Korkut’ta *Dede Korkut* da toplumun en yaşlısı aynı zamanda en bilge kişisi olarak tecrübesine güvenilen ve topluma yol gösterici olarak kabul edilen (Boratav, 1973’den akt., Cangöz, 2008: 146) bir bilge olarak ortaya çıkmaktadır.

Başka bir deyişle Kırgız toplumunda yaşlı, sosyal bir “değer”, yaşlılık ise “sosyal değerlerin kaynağı” olarak algılanmaktadır. “*Karısı bardın ırısı bar*(Yaşlısı olanın bereketi olur) ve *Karının kebin kapka sal*(Yaşlının sözünü dinle-sakla)” gibi atasözleri de Kırgız toplumunun aile içindeki yaşlıya ve yaşlısı olan aileye nasıl değer yüklediğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Oysa modern toplumlarda yaşlılık kaçınılması gereken ve yaşamın istenmeyen dönemi olarak değerlendirilmekte ve yaşlılık bir “sorun” olarak algılanmaktadır. Zira özellikle modernleşmiş toplumlarda hızlı kültürel ve toplumsal değişimle birlikte aile yapısı da hızla değişime uğramakta ve geleneksel geniş ailenin yerini çekirdek aile almaya başlamaktadır. Yine göç ve kentleşmenin artmasıyla birlikte aile bağlarının ve özellikle ailenin geleneksel destek rolünün giderek zayıflamaya başlaması sosyal sermayenin erimesine neden olmaktadır.

Bu durum toplumların yaşlılığa yüklediği anlamla doğru orantılı olarak gelişen bir süreçtir. Yaşlılığı değer olarak algılayan toplumlar için yaşlılık bolluğun ve bereketin kaynağı

olurken; yaşlılığı bir sorun olarak algılayan toplumlar için yaşlılık ekonomik ve sosyal sorunların kaynağı olarak konumlandırılmaktadır.

Oysa geleneksel Türk toplumlarında yaşlılık her zaman bir değer olma özelliğini sürdürmüş ve bir *aksakal* olarak yaşlı toplumun her daim bilgi ve tecrübesine ihtiyaç duyduğu bir bilge olarak değerlendirilmiştir. “*Türk karır, kılıcı karımaz*” (Türk yaşlanır, kılıcı yaşlanmaz) atasözü de yaşlının her daim toplumun içinde bir otorite olarak yer aldığını göstermektedir.

Aynı şekilde tarihsel dönemde farklı siyasal ve kültürel süreçler yaşamış olan yaşlıların yaşam algısı ile bu süreçleri nispeten daha az hissetmiş gençlerin yaşam algılarındaki farklılaşma da bu süreci etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. *Kursak tok kaygı çok (karnın tok sorun yok)* diyen daha kanaatkâr yaşlıların yerine gelecekle ilgili daha fazla beklenti ve kaygısı olan gençlerin yaşam algısındaki farkı sosyal bağları güçlendiren toy merasimlerinde de görmek mümkündür. Bugün yaşlılar gençlere göre toylara ve aş günlerine daha fazla değer vermekte ve bu günlere katılmaya özen göstermektedirler. Gençlerse bu günlerde yapılan masraflardan şikayetçi olabilmektedirler. Bu durum ülkenin en güçlü yönlerinden birisi olan aile ve akrabalık bağlarının oluşturduğu sosyal sermayenin sürdürülmesinde yaşlıların daha fazla paya sahip olduğunu göstermesi bakımından da oldukça anlamlıdır. Oysaki bu sosyal sermaye bireyi toplumdaki pek çok riske karşı koruyan ve güvende hissettiren bir güvenlik şemsiyesi sunmaktadır.

Bugün Kırgızistan’da sosyal ağların oluşturduğu bu güvenlik şemsiyesi olmasa bireylerin sosyoekonomik sorunların sonuçlarını daha derinden hissetmeleri olasıdır. Zira Kırgızistan’da toplumun aile ve akrabalık ilişkileri gibi sosyal ağlar sayesinde çözdüğü pek çok sorunu (birbirlerine parasal destek sağlama, işlerde yardımcı olma, toy ve aş günleri gibi özel günlerde destek olma gibi) çözmek için alternatif kurumlar (kredi için banka ve finans kurumları, çeşitli hizmetlerin satın alındığı kurumlar gibi) modern toplumlarda daha fazla profesyonel çözümler üretmek zorunda kalmaktadır.

Tüm bu değerlendirmelerde, Kırgız toplumunda yaşlının gelecek nesillerin yetişmesine katkı veren, gelenek ve göreneklerle geçmişten gelen tarihsel mirası diri tutan ve toplumsal yapının bütünleştirici unsuru olarak ön plana çıktığı görülmektedir.

Sonuç

Dünya geneliyle kıyaslandığında Kırgızistan, sadece yaşlı nüfusun oransal azlığı bakımından değil aynı zamanda yaşlılara toplumun saygı ve hizmet çerçevesinde sunduğu olanaklar bakımından da farklıdır. Toplumda saygıyı, otoriteyi ve bilgeliği temsil eden

yaşlılar çoğu dünya ülkesiyle kıyaslandığında Kırgız toplum yapısında ailenin ve toplumsal ilişkilerin merkezinde yer alan sosyal statüsü yüksek merkezi bir konumda yer almaktadır. Toplumsal yapının mikro örneği olarak değerlendirilebilecek aile yapısı içinde göçebe toplum yapısından itibaren yaşlıların yeri her zaman saygın ve yüksek olmuştur.

Geleneksel değerlerini korumayı sürdüren, aile ve toplum için saygın bir konumda yer alan *tör*'de (evin başköşesinde) oturan, bütün toplumsal alanlarda saygı gören ve ayrıcalıklı bir yere sahip olan yaşlılar için Kırgızistan sosyal açıdan oldukça önemli avantajlar sunan bir ülke konumundadır. Elbette bu avantajlar ülkenin sosyoekonomik gerçekleriyle orantılıdır. Bununla birlikte özellikle göç ve kentleşmeyle birlikte bu avantajların belli ölçüde zayıflamaya başladığını söylemekte mümkündür.

Kırgızistan'da ailenin ve toplumun birliğini sağlama konusunda çok önemli roller üstlenmektedirler. Özellikle *ökül ata* ve *ökül apa* (vekil baba ve vekil ana) kurumlarının canlandırılmasıyla ülke için sosyal sermaye kaynağı olan yaşlılığın daha geniş bir etki alanına ulaşarak toplumsal düzenin sürdürülmesine ve sosyal kalkınmaya daha fazla katkı vermesi mümkün olabilir.

Ayrıca yaşlıların Kırgız toplumundaki bu avantajlarının sürdürülebilmesi ve modern toplumlarda yaşanan handikapların ortaya çıkmaması için yaşlılıkla ilgili toplumsal bilincin daha fazla gelişmesine yönelik sosyal politikaların hayata geçirilmesi faydalı olacaktır.

Buna göre eğitim kurumlarının, sivil toplum örgütlerinin ve diğer kamu kurumlarının Kırgız aile ve toplum yapısında yaşlının önemini anlatan ve sosyal sermayenin güçlenmesinde yaşlıların oynadığı rolü vurgulayan bilimsel-kültürel faaliyetlere yer verilebilir.

Böylelikle ailenin ve toplumsal yapının birleştirici unsuru olarak ön plana çıkan, geçmişin kültürel mirasını bir sonraki kuşaklara aktaran ve sosyal dayanışma ruhunu canlı tutan yaşlıların toplumsal bir değer olarak kalmaları mümkün olabilir.

Kaynaklar

- Arpacı, F. (2005). *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*, Ankara. Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Arpacı, F. (2016). Geçmişten günümüze yaşlılık, (Ed. H. Ceylan). Yaşlılık sosyolojisi, Ankara: Nobel Yayınları.
- Canatan, A.(2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. İstanbul: Palme Yayıncılık
- Cangöz, B. (2008). Yaşlılık: Sadece kayıp mı? Yoksa bir ayrıcalık mı? *Turkish Journal of Geriatrics*, 11(3), 143-150.
- Ceylan, H. (2015a). Yaşlılık ve Refah Devleti. İstanbul: Açılım Kitap
- Ceylan, H.(2015b). Sosyal değerden sosyal soruna yaşlılık: geleneksel toplumdan modern topluma değişen yaşlılık algısı. H. Ceylan (Ed.), *Modern hayat ve yaşlılık* (s. 25-54). Ankara: Nobel Yayınları.
- Danış, M. Z. (2009). Türkiye'de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 67-83
- Dıykanbayeva, M. (2013). Kırgız Türklerinde evlilik ve buna bağlı inanışlar, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.
- Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu*. Ankara: Şafak Matbaacılık.

- Görgün Baran, A., Kalinkara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G. ve Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve aile ilişkileri Ankara örneği*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Hawkins, M. J. College students' attitudes toward elderly persons. *Educational Gerontology*, 1996; 22(3), 271–79.
- İçli, G. (2016) (Ed. H. Ceylan). Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık, , (Ed. H. Ceylan). Yaşlılık sosyolojisi, Ankara: Nobel Yayınları.
- İstatistiklerle Kırgızistan (2017). İstatistiklerle Kırgızistan 2016. Bışkek: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, http://manas.edu.kg/temp/istatistiklerle_k%C4%B1rg%C4%B1zistan-2016.pdf adresinden 10.09.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Isakov, Baktıbek (2009). 18. ve 19. Yüzyıllarda Kırgızların Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Sayak Uruusu (Boyu) Örneği. Bışkek: KTMÜ Yayınları.
- Isakov, Baktıbek (2011). Kırgız Konar Göçerlerinde Kasaplık Geleneği: At Kesme Âdeti, *Acta Turcica*, 3(2): 24-31.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U.U., Küçükural, Ö., Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.
- Karataş, S. (2000). Sosyal değişme ve yaşlılık. G. Erkan ve V. Işıksan (Ed.), *Antropoloji ve yaşlılık içinde* (s. 152-162).Ankara: H. Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Koşar, G.N. (1996). *Sosyal hizmetlerde yaşlı refahı alanı*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Mavili, A. (2015). Yaşlılık, Yaşlanma ve Sosyal Hizmet, (Ed. H. Ceylan). Modern Hayat ve Yaşlılık, Ankara: Nobel Yayınları.
- Okoye UO and Obikeze DS. Stereotypes and perceptions of the elderly by the youth in Nigeria: Implications for socialpolicy. *The Journal of Applied Gerontology*. 2005; 24(5):439-52.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (201). İstatistiklerle Yaşlılar, 2016. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> adresinden edinilmiştir.
- Ünal, A. (2015). Geleneksel Türk ailesinde çocuk ve çocukla ilgili inanç felsefesi: Kırgızistan örneği, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15(35), Ss: 9-36.
- Ünal, A. (2017) Kırgız Ailesinin Yapısal Analizi, (Ed. Cengiz Buyar). Kırgızistan El Kitabı, BYR Publishing House. Bışkek.
- www.dunyadinleri.com (t.y). http://www.dunyadinleri.com/tr-TR/mitoloji/turk-mitolojisi/oku_manas-destani-tam-metin adresinden 05.01.2018 tarihinde edinilmiştir.

